Forum Politologiczne – Tom 10
INP UWM Olsztyn 2010

Arkadiusz Żukowski

POGRANICZA W AFRYCE SUBSAHARYJSKIEJ. REGIONY WSPÓŁPRACY CZY KONFLIKTÓW?

SUB-SAHARAN AFRICAN BORDERLANDS: REGIONS OF COOPERATION OR REGIONS OF HOSTILITY?

Problem granic szczególnie widoczny jest we współczesnej Afryce[1]. Postrzegany jest on wielowymiarowo: „Granice w Afryce Kapuścińskiego często wyznaczają opustoszałe budki, pojedynczy żołnierze albo szwadrony wojska, bramy. Na granicy Ghany i Togo stoi wielka brama zamykana na kłódkę. Kiedy przejeżdżałem, policjant długo kręcił się na posterunku szukając kluczy do tej kłódki. Tuż za bramą zaczyna się stolica Togo – Lomé [...]. Z jednej strony tak łatwo te granice przekroczyć, z drugiej zaś rosną do rozmiarów nieprzekraczalnych, zaczarowanych wrót, które otworzą się, gdy wypowiemy odpowiednie zaklęcie"[2].

Współczesne granice w Afryce nie odpowiadają zupełnie podziałom etnicznym, są to kalki granic dawnych kolonii. Dokonane przez

[1] Chociaż artykuł dotyczy Afryki Subsaharyjskiej postawione tezy odnoszą się do całości kontynentu afrykańskiego.

[2] E. Chylak-Wińska, *Pisać o Afryce metaforycznie*, „Horyzonty Polonistyki" 2007, nr 10, s. 10.

mocarstwa europejskie, przede wszystkim na Konferencji Berlińskiej w 1885 roku, rozgraniczenia były podziałem całkowicie arbitralnym[3] i w żaden sposób nie respektowały istniejących na tych terenach granic naturalnych (granice geometryczne stanowią ponad 40% ogółu granic międzypaństwowych w Afryce) czy kulturowych/etnicznych. Wyznaczały one strefy wpływów mocarstw kolonialnych.

Na przełomie lat 50. i 60. XX wieku oraz w następnych dekadach przywódcy i rządy nowo niepodległych państw w Afryce stanęli przed bardzo istotnym i fundamentalnym problemem określenia granic nowych organizmów politycznych. Tworząc Kartę Afryki jako podstawowy dokument Organizacji Jedności Afrykańskiej w Addis Abebie w 1963 roku zdecydowano, że dawne granice kolonialne będą stanowiły obowiązujące linie podziału nowo niepodległych państw. Tak więc nowo niepodległe państwa afrykańskie przejęły granice ustalone przez mocarstwa kolonialne. W ten sposób petryfikacji uległ kolonialny podział granic w Afryce. Konsekwencje tych decyzji miały skutki demograficzne, społeczne, ekonomiczne, kulturowe i oczywiście polityczne.

Posługując się terminologią Clifforda Geertza prowadziło to do dwóch zjawisk: „sufokacji" (*suffocation*), tzn. „duszenia" się wielu grup etnicznych poprzez ich mieszanie się w jednej państwowej przestrzeni oraz „poćwiartowania" (*dismemberment*), tzn. podziału, rozczłonkowania jednej grupy etnicznej na dwie lub więcej w wyniku znalezienia się tej grupy etnicznej w granicach dwóch lub więcej państw w Afryce[4]. Na problem ten współcześnie zwracają uwagę

[3] Jako dobitny przykład arbitralności podziałów granic w Afryce przez kolonizatorów wymienia się niewielką kolonię brytyjską Gambię „państewka przecinającego jak miecz terytorium Senegalu – byłej kolonii francuskiej", http://www.miedzykulturowa.org.pl/cgi-bin/blosxom.cgi/czytelnia/kolonializm [30.11.2009].

[4] C. Geertz, *The Integrative Revolution: Primordial Sentiments and Civil Politics in the New States*, w: *Old Societies and New States: The Quest for Modernity in Asia and Africa*, ed. by C. Geertz, New York 1963, passim.

m.in.: Matthew Carter, Robert H. Jackson, Jeffrey Herbst, Pierre Englebert, Carl G. Rosberg i Stacy Tarango[5].

W praktyce niejednokrotnie dochodziło do sytuacji, iż tereny zamieszkiwane przez jedną grupę etniczną (lud czy plemię) zostały podzielone między kilka państw. Tragiczniejsze w skutkach było znalezienie się, najczęściej dwóch różnych i wrogich sobie grup etnicznych w jednym państwie. Funkcjonowanie tych grup w jednym organizmie państwowym zmuszało je do rywalizacji o władzę, co często odbywało się w drodze krwawych rzezi. Twierdzi się, że te „stare-nowe" granice same w sobie były bardzo konfliktogenne. Przytacza się wiele tragicznych przykładów takich sytuacji jak choćby znalezienie się dwóch wrogich sobie plemion Hutu i Tutsi na terytorium współczesnej Rwandy[6].

Podsumowując, granice w Afryce kolonialnej i postkolonialnej wytyczano w zdecydowanej większości przypadków bez brania pod uwagę terenów zamieszkanych przez poszczególne grupy etniczne, co powodowało konflikty na tym tle, dochodziły do tego konflikty o dostęp do bogactw naturalnych. Poglądy o absurdalności większości postkolonialnych granic w Afryce spotyka się także w publicystyce[7]. Skalę problemu potęguje niezmierna różnorodność etniczna Afryki (ponad 1,5 tys. grup etnicznych) oraz fakt, iż na dużej część Afryki w okresie przedkolonizacyjnym istniały rodzime państwa i państewka[8].

---

[5] P. Englebert, S. Tarango, M. Carter, *Dismemberment and Suffocation: A Contribution to the Debate on African Boundaries*, „Comparative Political Studies" 2002, Vol. 35, No. 10, s. 1093–1118; J. Herbst, *The Creation and Maintenance of National Boundaries in Africa*, „International Organization" 1989, Vol. 43, No. 4, s. 673–692; R. H. Jackson, C. G. Rosberg, *Why Africa's Weak States Persist: The Empirical and the Juridical in Statehood*, „World Politics: A Quarterly Journal of International Relations" 1982, Vol. 35, s. 1–24.

[6] *Afryka, zapomniany ląd*, http://www.stosunkimiedzynarodowe.pl/2008/02/17/afryka-zapomniany-lad/ [30.11.2009].

[7] Np. W. Jagielski, *Spokojna republika orzeszkowa*, „Gazeta Wyborcza" 14.09.2000.

[8] Zob. szerzej: M. Tymowski, *Państwa Afryki przedkolonialnej*, Wrocław 1999.

Mało skutecznym sposobem przezwyciężenia „starych-nowych" granic w Afryce jest koncepcja podzielenia państwa na prowincje, które w jakimś stopniu odwzorowywałyby granice zamieszkiwania grup etnicznych oraz nadanie tym prowincjom określonej wewnętrznej autonomii.

Jak wyżej wspomniano do niedawna postrzeganie problemu granic w Afryce było inne i miało wymiar negatywny. Koncentrowano się na spuściźnie kolonializmu[9], a sposobem na przezwyciężenie „starych-nowych" czy „sztucznych/absurdalnych" granic w Afryce miało być tworzenie niepodległych organizmów państwowych z realizacją koncepcji państwa narodowego, promowanie idei panafrykanizmu czy rewolucyjne hasła budowy społeczeństw afrykańskich opartych na ideologii marksistowsko-leninowskiej.

* * *

Współcześnie w odniesieniu do granic i pogranicza mamy nowe ujęcia badawcze oraz nowe koncepcje polityków oraz organizacji pozarządowych.

Od II połowy lat 90. XX wieku w nauce światowej mamy do czynienia z nowatorskimi ujęciami dotyczącymi integracji regionalnej oraz nowej roli granic i pogranicza. Nurt ten nazwany „nowym regionalizmem" (*New Regionalism*), charakterystyczny dla doby globalizacji, traktowany jest nie tylko jako efekt ogólnoświatowych procesów, ale zdecydowanie bardziej jako wyzwanie czy też szukanie odpowiedzi na nową rzeczywistość w świecie. Ponadto w kontradykcji do wcześniejszych ujęć bada on procesy regionalizacji nie tylko w wymiarze formalnym (tzn. oficjalnym), ale także nieformalnym.

Tworzone są podstawy teoretyczne tego nowego paradygmatu naukowego (*New Regionalism Approach*), a wśród przedstawicieli

[9] Zob. np. T. Łętocha, *Granice i spory terytorialne w Afryce*, Warszawa 1973.

tego nurtu najczęściej wymienia się: Daniela Bacha, Björna Hettne, Andrása Inotai, Timothy M. Shawa, Fredrika Söderbauma i Osvaldo Sunkelę[10]. „Nowy regionalizm" koncentruje się jednak głównie na sferze ekonomicznej, rzadziej na politycznej, a rzadko społecznej i kulturowej (w tym etnicznej). Coraz częściej opracowania naukowe dotyczą kontynentu afrykańskiego[11].

Również w Polsce „nowy regionalizm" jest nie tylko dostrzegany, ale również zaczyna stanowić paradygmat w badaniach[12]. Pojawiają

---

[10] *Theories of New Regionalism*, ed. by F. Söderbaum, T. Shaw, Basingstoke 2003, passim.

[11] Zob.: M. Bøås, H. Hveem, *Regionalisms Compared: The African and Southeast Asian Experience*, w: *Comparing Regionalisms. Implications for Global Development*, ed. by B. Hettne, A. Inotai, O. Sunkel, Basingstoke 2001; C. Lesser, E. Moisé-Leeman, *Informal Cross-Border Trade and Trade Facilitation Reform in Sub-Saharan Africa*, „OECD Trade Policy Working Papers" 2009, No. 86, s. 1–54; I. B. Lundin, F. Söderbaum, *The Construction of Cross-Border Regions in Southern Africa: the Case of the „Maputo Corridor"*, w: *Globalization, Regionalization and Cross-Border Region*s, ed. by M. Perkmann, Ngai-Ling Sum, London 2002; B. Odén, *New Regionalism in Southern Africa: Part of or Alternative to the Globalization of the World Economy?*, w: *Globalism and the New Regionalism*, ed. by B. Hettne, A. Inotai, O. Sunkel, Basingstoke 1999; *Regionalisation in Africa: Integration and Disintegration*, ed. by D. Bach, Oxford 1999; T. M. Shaw, *Africa in the Global Political Economy: Globalization, Regionalization or Marginalization*, w: *The New Regionalism and the Future of Security and Development*, ed. by B. Hettne, A. Inotai, O. Sunkel, London 2000; M. Schulz, F. Söderbaum, J. Öjendal, *Key Issues in the New Regionalism: Comparisons from Asia, Africa and the Middle East*, w: *Comparing Regionalisms. Implications for Global Development*, ed. by B. Hettne, A. Inotai, O. Sunkel, Basingstoke 2001; F. Söderbaum, *The Role of the Regional Factor in West Africa*, w: *The New Regionalism and the Future of Security and Development*, ed. by B. Hettne, A. Inotai, O. Sunkel, London 2000; idem, *The New Regionalism in Southern Africa*, „Politeia" 2000, Vol. 17, No. 3, s. 75–94.

[12] W Polsce na temat „nowego regionalizmu" zob. E. Stadtmüller, *Regionalizm i regionalizacja jako przedmiot badań naukowych w stosunkach międzynarodowych*, w: *Regionalizacja w stosunkach międzynarodowych. Aspekty polityczno-gospodarcze*, pod red. K. Jędrzejczyk-Kulinak, L. Kwiecińskiego, B. Michalskiego, E. Stadtmüller, Toruń 2008, s. 22–27; H. Dumała, *Regiony międzynarodowe w teorii i praktyce,* w: *Regiony w stosunkach międzynarodowych*, pod red. I. Topolskiego, H. Dumały, A. Dumały, Lublin 2009.

się pierwsze publikacje na ten temat[13], a w opracowaniach zbiorowych poszerza się charakterystykę organizacji regionalnych w Afryce[14].

Rozwinięciem „nowego regionalizmu" są teoretyczne koncepcje „mikroregionalizmu", które odnoszą się także do Afryki[15]. Coraz więcej jest także badań terenowych będącymi studiami przypadków, uwzględniających aspekty aktywności formalnej, a zwłaszcza nieformalnej[16].

Na świecie powstają instytucje czy sieci badawcze skupiające naukowców zajmujących się tą problematyką w wymiarze globalnym i afrykańskim lub też organizacje pozarządowe promujące i wprowadzające w życie idee współpracy transgranicznej. Międzynarodowe Centrum Badań Granic (*Centre for International Borders Research*, CIBR) w wieloaspektowych badaniach zajmuje się wpływem globalizacji i europejskiej integracji na procesy trans-

---

[13] D. Bach, *Regionalizm, integracja i transnarodowa regionalizacja w Afryce*, w: *Regionalizacja w stosunkach międzynarodowych*..., s. 268–288; H. Dumała, *Region Afryki*, w: *Regiony w stosunkach międzynarodowych*..., s. 237–262.

[14] D. Kopiński, *Unia Ekonomiczna i Monetarna Afryki Zachodniej (UEMOA)*, w: *Pozaeuropejskie ugrupowania integracyjne*, pod red. J. Rymarczyka, M. Wróblewskiego, Wrocław 2006, s. 259–277; idem, *Południowo Afrykańska Wspólnota Rozwoju (SADC)*, w: *Pozaeuropejskie ugrupowania integracyjne*..., s. 278–296; K. Czernichowski, *Wspólny rynek Afryki Wschodniej i Południowej (COMESA)*, w: *Pozaeuropejskie ugrupowania integracyjne*..., s. 297–310; idem, *Wspólnota Gospodarcza Państw Środkowoafrykańskich (ECCAS)*..., s. 311–327; A. Nowak, *Organizacje integracji regionalnej*, w: *Organizacje w stosunkach międzynarodowych. Istota – mechanizmy działania – zasięg*, pod red. T. Łoś-Nowak, Wrocław 2009, s. 371–380.

[15] F. Söderbaum, I. Taylor, *Considering Micro-Regionalism in Africa in the Twenty-first Century*, w: *Afro-regions – The Dynamics of Cross-border Micro-regionalism in Africa*, ed. by F. Söderbaum, I. Taylor, Uppsala 2008.

[16] Studia przypadku dotyczą m.in.: Korytarza Rozwojowego Maputo (*the Maputo Development Corridor*), Regionu Doliny Zambezi (*the Zambezi Valley region*), Trójkąta Rozwoju Zambia – Malawi – Mozambik (*the Zambia-Malawi-Mozambique Growth Triangle*), Mikroregionu Walvis Bay – Swakopmund, Pogranicza Sierra Leone i Liberii (*the Sierra Leone-Liberia border zone*), Transgranicznych mikroregionów w Rogu Afryki (*cross-border micro-regions on the Horn of Africa*), Regionu Wielkich Jezior (*the Great Lakes region*), zob. *Afro-regions – The Dynamics of Cross-border Micro-regionalism in Africa*..., passim.

graniczne[17]. Najbardziej znanym podmiotem zajmującym się Afryką, a utworzonym w 2007 roku jest Sieć Badawcza Afrykańskich Pograniczy (*African Borderland Research Network*, ABORNE), która prowadzi interdyscyplinarne badania dotyczące całego spektrum problematyki granic i pograniczy na tym kontynencie[18]. W programie dotyczącym pogłębienie teorii tzw. afrykańskiego pogranicza (*African Borderlands Theories*) uczestniczy 9 państw europejskich, w tym Polska[19].

Powstają też inicjatywy dotyczące pograniczy w określonym regionie Afryki, jak np. Granice i Integracja Afryki Zachodniej (*West African Borders and Integration*, WABI) promująca współpracę transgraniczną jako warunek konieczny do regionalnego rozwoju, integracji i pokoju[20] lub też problematyka ta staje się przedmiotem zainteresowania stowarzyszeń naukowych grupujących afrykanistów, np. Belgijskiego Stowarzyszenia Afrykanistów (*Belgian Association of Africanists*, BAA).

Wyżej wymienione instytucje postrzegają problem granic nie w tradycyjnym znaczeniu, ale jako kwestię decydującą o rozwoju tych obszarów w sferze ekonomicznej, społecznej, kulturowej i demokracji partycypacyjnej.

Wraz z wolą polityczną podejmowane są konkretne decyzje polityczne dotyczące granic i pograniczy w Afryce, tworzona jest odpowiednia infrastruktura prawna. W deklaracji Unii Afrykańskiej z Addis Abeby z 7 czerwca 2007 roku, dotyczącej wprowadzania programu granicznego/pograniczy dla Afryki, już w tytule zwraca

[17] Zob. szerzej: http://www.qub.ac.uk/research-centres/CentreforInternationalBordersResearch/ [30.11.2009].

[18] Zob. szerzej: http://www.aborne.org/neu/index.php/research [30.11.2009].

[19] Są to: Szwajcaria, Finlandia, Niemcy, Holandia, Portugalia, Dania, Austria, Wielka Brytania i Polska. Stronę polską reprezentuje Jerzy Zdanowski.

[20] Zob. szerzej: http://www.afriquefrontieres.org/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=54&lang=en [20.11.2009]. W ramach współpracy transgranicznej zrealizowano następujące programy: „One park, three countries" – 2005; „Long live cross-border areas" 2006; „Here, there, elsewhere… the migrants" – 2006; „Food security, a cross-border issue" – 2007.

się uwagę na jego pozytywy – zapobieganie konfliktom oraz promowanie integracji[21].

Sprzyjanie rozwojowi transgranicznej integracji i promocji różnego rodzaju inicjatyw transgranicznych na dużą skalę ma być bezpośrednio inspirowane i dokonywane przez lokalnych partnerów. Zakłada się stworzenie nowej formy pragmatycznego zarządzania na pograniczu, ukierunkowanej na promowanie pokoju, bezpieczeństwa i stabilności, a także umożliwiania przyspieszenia procesów integracyjnych i zrównoważonego rozwoju w Afryce. Służyć temu mają specjalne programy badawcze i edukacyjne oraz tworzenie tzw. regionów pilotażowych

Implementacja tego programu odbywa się na trzech poziomach: kontynentu, regionów i narodowym na podstawie zasady subsydiarności. Poza tym w celu realizacji tego programu zakłada się współpracę z partnerami spoza Afryki, głównie Organizacją Narodów Zjednoczonych, ale jednak przede wszystkim z Unią Europejską, w tym ze Stowarzyszeniem Europejskich Regionów Granicznych (*Association of European Border Regions*, AEBR).

Ponadto od co najmniej kilku lat Unia Afrykańska próbuje koordynować współpracę państw kontynentu w zakresie delimitacji i demarkacji granic. Proces ten ma być zakończony do 2012 roku[22]. W 2007 roku przewodniczący Rady Pokoju i Bezpieczeństwa tej organizacji Said Djinnit stwierdził, że „precyzyjne i właściwe nakreślenie granic scementuje proces afrykańskiej integracji"[23]. Problem precyzyjnego wyznaczenia granic jest o tyle ważny, iż podaje się, że na nieco ponad 100 granic między państwami w Afryce aż 80

---

[21] *Declaration on the African Union. Border Programme and its Implementation Modalities. Preventing Conflicts, Promoting Integration*, Addis Ababa, 7 June 2007.

[22] Dotychczasowa realizacja delimitacji i demarkacji granic w Afryce skłania do wniosku, że proces ten będzie zdecydowanie bardziej długotrwały. Procedury te są w gestii suwerennych państw.

[23] *Unia Afrykańska: Wielka korekta granic*, http://fakty.interia.pl/newsroom/news/unia-afrykanska-wielka-korekta-granic,921340 [30.11.2009].

z nich jest oficjalnie kwestionowana[24], a mniej niż 25% z nich zostało delimitowanych i demarkowanych[25]. Obecność wielu takich stref stanowi rzeczywistą przeszkodę w pogłębianiu procesów integracyjnych w obrębie kontynentu.

Problematyka ta obecna jest w programie rozwoju Unii Afrykańskiej, a wcześniej Organizacji Jedności Afrykańskiej – Nowe Partnerstwo dla Współpracy Afrykańskiej (*The New Partnership for Africa's Development*, NEPAD), zwłaszcza w zakresie realizacji projektów związanych z infrastrukturą.

Programy dotyczące granic i pograniczy tworzone są w Afryce przez regionalne organizacje. Szczególne zaangażowanie wykazuje Wspólnota Gospodarcza Państw Afryki Zachodniej (*Economic Community of West African States*, ECOWAS). W październiku 2005 roku ECOWAS przyjął konwencję o współpracy transgranicznej[26] oraz przygotował w tymże i następnym roku trzy memoranda w tym zakresie[27].

We wspólpracę na pograniczach Afryki zaangażowana jest Unia Europejska. Chociaż dokument uchwalony na szczycie Unia Europejska – Afryka w Lizbonie w dniach 8–9 grudnia 2007 roku pt. „Wspólna strategia Afryka – Unia Europejska i jej pierwszy plan

---

[24] Zob. szerzej: *Róg Afryki*, pod red. J. Mantel-Niećko, M. Ząbka, Warszawa 1999.

[25] *Declaration on the African Union. Border Programme and its Implementation Modalities. Preventing Conflicts, Promoting Integration*, Addis Ababa, 7 June 2007, s. 3.

[26] Współpraca transgraniczna ma dotyczyć następujących sfer: zdrowia, szkolnictwa, środków transportu, turystyki, infrastruktury transportowej, przemysłu, promocji handlu, rolnictwa, ochrony środowiska, energii. Tekst konwencji w j. francuskim zob. http://www.oecd.org/dataoecd/37/24/38447627.pdf [12.10.2009].

[27] ECOWAS Memorandum 1: „Cross-Border" Concept or Local Integration z 2005 roku; ECOWAS Memorandum 2: „Assessment and Perspective of the Implementation of the Cross-Border Initiatives Programme" z 2006 roku; ECOWAS Memorandum 3: „Cross-Border Initiatives Programme" z 2006 roku, zob. http://www.oecd.org/document/28/0,3343,en_38233741_38247095_38446876_1_1_1_1,00.html [20.11.2009].

działania (2008–2010)" jest dość obszerny, to brakuje w nim wprost odniesień do problematyki granic, pogranicza czy współpracy transgranicznej dotyczącej kontynentu afrykańskiego[28]. Podaje się jedynie, że zgodnie z podpisanym 3 czerwca 1993 roku traktatem z Abudży, ustanawiającym Afrykańską Wspólnotę Gospodarczą, handel i integrację uznaje się za podstawowe elementy szerszego procesu regionalnej integracji i rozwoju[29]. Niemniej UE podkreśla rolę organizacji regionalnych i subregionalnych w rozwoju gospodarczym Afryki. Jednakże podpisane porozumienia między UE a państwami Afryki niestety nie wpływają zasadniczo na rozwój wewnątrzregionalnego rynku Afryki.

Aktywność Polski wpisana jest w działania dotyczące współpracy i pomocy rozwojowej o charakterze dwustronnym i wielostronnym w zależności od organizacji współpracy z danym państwem – biorcą lub regionem oraz bieżących inicjatyw realizowanych na forum organizacji międzynarodowych. Wpisuje się ona w realizację Milenijnych Celów Rozwoju przyjętych przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 2000 roku. Ważną rolę w tych działaniach odgrywa wspieranie współpracy regionalnej, a wśród obszarów aktywności wymienia się m.in. umacnianie struktur lokalnych i rozwój współpracy transgranicznej[30].

Problem granic i pogranicza w Afryce ma niewielkie odzwierciedlenie w działaniach władz Polski. Na razie dąży się do opracowania założeń kompleksowej koncepcji współpracy Polski z Afryką uwzględniającej potrzeby stosunków dwustronnych i uwarunkowania wielo-

---

[28] Jedynie transgraniczność wzmiankowana jest w kontekście zagadnień związanych z wodą, urządzeniami sanitarnymi oraz bezpieczeństwem energetycznym, zob. *Wspólna strategia Afryka – Unia Europejska i jej pierwszy plan działania (2008–2010)*, Bruksela 2008, s. 28, 77.

[29] Ibidem, s. 16.

[30] *Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju. Przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 października 2003 r.*, Warszawa październik 2003, s. 7; *Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się*, Warszawa listopad 2004, s. 13. Notabene treści tych dwóch dokumentów pokrywają się.

stronne, m.in. w związku z przyjętymi na II Szczycie Unii Europejskiej i Afryki w Lizbonie 8–9 grudnia 2007 roku dokumentami o Strategicznym Partnerstwie Afryka – Unia Europejska[31].

* * *

Integracja w ramach Unii Afrykańskiej czy wielu organizacji regionalnych dublujących się geograficznie i przedmiotowo spotyka się jednak z wieloma utrudnieniami (członkostwo jednego państwa w kilku organizacjach regionalnych o podobnym charakterze). Można odnieść wrażenie, abstrahując od sfery deklaratywnej, iż wśród rządzących w Afryce w rzeczywistości istnieje niechęć do faktycznej integracji. Mimo stosunkowo dużej liczby organizacji regionalnych i programów integracji regionalnej wciąż brakuje realnych powiązań integracyjnych, w szczególności na pograniczach.

Lista bolączek współczesnych państw Afryki jest długa. Wśród niekorzystnych zjawisk politycznych wymienia się m.in.: dużą niestabilność wewnętrzną państw, brak efektywnych struktur państwowych połączonych z nadzwyczaj rozbudowaną biurokracją, liczne konflikty etniczne o władzę prowadzące do wojen domowych i exodusu ludności, przybierającą największe rozmiary na świecie korupcję, zwłaszcza na najwyższych szczeblach władz państwowych. Jeszcze dłuższa jest lista negatywnych zjawisk gospodarczych, handlowych i społecznych, m.in.: mała konkurencyjność gospodarek (eksporterzy surowców mineralnych i produktów rolnych) o charakterze monokulturowym, wysokie koszty transportu (zwłaszcza dla surowców i towarów eksportowych), niewielki poziom obrotów handlowych między krajami afrykańskimi na tle ogółu obrotów w handlu zagranicznym (od kilku do kilkunastu procent), słaba infrastruktura transportowa dostosowana głównie do eksportu zamorskiego, wyso-

[31] Zob. np. spotkanie dotyczące aktywizacji współpracy Polski z państwami Afryki z 2 kwietnia 2008 roku, http://www.msz.gov.pl/Wspolpraca,Polska,-,Afryka,,,UE,-,Afryka,16107.html. [30.11.2009].

kie cła i bardzo długie odprawy celne między państwami afrykańskimi, wysokie bezrobocie, zwłaszcza na prowincji. Poza tym realizacja koncepcji Afrykańskiej Wspólnoty Gospodarczej na wzór Europy przy wyżej wymienionych kompatybiliach wydaje się mało realne.

W przypadku zwłaszcza państw Afryki Subsaharyjskiej współpraca transgraniczna stanowi remedium na *gros* problemów ekonomicznych, społecznych i politycznych. Poprzez współpracę transgraniczną można rozwiązywać wiele wspólnych na pograniczu problemów i zagrożeń.

Badania wskazują, iż granice i obszary pogranicza w Afryce bardziej mogą stanowić źródło ekonomicznych, i nie tylko, sposobności rozwoju i stabilizacji niż podziału społeczności je zamieszkujących. Rozczłonkowane (podzielone) grupy etniczne zamieszkujące pogranicze różnych państw nie są specjalnie oporne w stosunku do granic międzypaństwowych, ale mają tendencję do kształtowania silnej tożsamości pogranicza. Z kolei tamtejsi mieszkańcy często z powodzeniem ustanawiają nieformalne porozumienia (układy) i powiązania z przedstawicielami władz centralnych na granicy państwowej[32].

W Afryce w przeciwieństwie do Europy brakuje silnego przywiązania mieszkańców do granic państwowych, zwłaszcza tych, którzy zamieszkują tereny przygraniczne, a przykładem może być lud Zande (Azande), który w wyniku kolonialnych podziałów Wielkiej Brytanii, Belgii i Francji znalazł się na terytorium Sudanu, Republiki Środkowoafrykańskiej i Konga Belgijskiego (obecnie Republiki Demokratycznej Konga)[33].

---

[32] J. Vorrath, *African Borderlands: Below, Beyond or Against the State?* Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, 48th Annual Convention, Chicago, February 28, 2007, http://www.allacademic.com/meta/p179779_index.html [30.11.2009].

[33] Jak relacjonuje polski misjonarz z zakonu braci mniejszych „(…) Co z tego, że na głównej drodze ustawiono tablice z napisem »granica państwa«, 50 metrów dalej jest las albo sawanna z tysiącami ścieżek, układających się jak pajęczyny. Zande wędrując po tych ścieżkach nigdy nie zastanawiali się nad tym, że przekraczają granice, to nie były ich granice", o. Kordian, http://www.misje-ofm.org.pl/misje2008/Skoczek__III.doc. [30.11.2009].

Współpracę transgraniczną traktuje się nie jako cel, ale narzędzie do osiągania celu. Bazuje ona na zaangażowaniu władz samorządowych, organizacji pozarządowych i drobnych przedsiębiorców prywatnych, którzy niejednokrotnie połączeni są więzami etnicznymi lub religijnymi.

Współpraca w ramach afroregionów w dużym stopniu powinna bazować na doświadczeniach euroregionów, ale koniecznie musi uwzględniać afrykańską specyfikę, m.in. poprzez wykorzystanie w zdecydowanie większym stopniu gospodarki i handlu nieformalnego na pograniczach afrykańskich (*informal cross-border economy and trade*).

Pogranicza jako regiony współpracy stanowią bowiem realizację idei integracji oddolnej. Sprzyjać to będzie procesowi otwierania granic państwowych, a otwartość granic stanowi realne przyspieszenie procesów integracyjnych. Ponadto po obu stronach granicy/granic można zapoczątkować proces kształtowania się tożsamości regionalnej, zwłaszcza wśród młodego pokolenia, który byłby niejako „wskrzeszeniem" istniejących powiązań z przedkolonialnej przeszłości.

Pogranicza w takim rozumieniu stanowią odpowiedź na niebezpieczeństwa jakie niesie globalizacja oraz rzeczywista polityka Zachodu i nowo wschodzących mocarstw, które w dalszym ciągu traktują Afrykę jako głównie zaplecze surowcowe dla swoich gospodarek.

BIBLIOGRAFIA

Afryka, zapomniany ląd, http://www.stosunkimiedzynarodowe.pl/2008/02/17/afryka-zapomniany-lad/ [30.11.2009].

Bach D., *Regionalizm, integracja i transnarodowa regionalizacja w Afryce*, w: *Regionalizacja w stosunkach międzynarodowych. Aspekty polityczno-gospodarcze*, pod red. K. Jędrzejczyk-Kulinak, L. Kwiecińskiego, B. Michalskiego, E. Stadtmüller, Toruń 2008.

Bøås M., Hveem H., *Regionalisms Compared: The African and Southeast Asian Experience*, w: *Comparing Regionalisms. Implications for Global Development*, ed. by B. Hettne, A. Inotai, O. Sunkel, Basingstoke 2001.

Chylak-Wińska E., *Pisać o Afryce metaforycznie*, „Horyzonty Polonistyki" 2007, nr 10.

Czernichowski K., *Wspólny rynek Afryki Wschodniej i Południowej (COMESA)*, w: *Pozaeuropejskie ugrupowania integracyjne*, pod red. J. Rymarczyka, M. Wróblewskiego, Wrocław 2006.

Czernichowski K., *Wspólnota Gospodarcza Państw Środkowoafrykańskich (ECCAS)*, w: *Pozaeuropejskie ugrupowania integracyjne*, pod red. J. Rymarczyka, M. Wróblewskiego, Wrocław 2006.

Declaration on the African Union. Border Programme and its Implementation Modalities. Preventing Conflicts, Promoting Integration, Addis Ababa, 7 June 2007.

Dumała H., *Regiony międzynarodowe w teorii i praktyce,* w: *Regiony w stosunkach międzynarodowych*, pod red. I. Topolskiego, H. Dumały, A. Dumały, Lublin 2009.

Dumała H., *Region Afryki*, w: *Regiony w stosunkach międzynarodowych*, pod red. I. Topolskiego, H. Dumały, A. Dumały, Lublin 2009.

Englebert P., Tarango S., Carter M., *Dismemberment and Suffocation: A Contribution to the Debate on African Boundaries*, „Comparative Political Studies" 2002, Vol. 35, No. 1

Geertz C, *The Integrative Revolution: Primordial Sentiments and Civil Politics in the New States*, w: *Old Societies and New States: The Quest for Modernity in Asia and Africa*, ed. by C. Geertz, New York 1963.

Herbst J., *The Creation and Maintenance of National Boundaries in Africa*, „International Organization" 1989, Vol. 43, No. 4.

Jackson R. H., Rosberg C. G., *Why Africa's Weak States Persist: The Empirical and the Juridical in Statehood*, „World Politics: A Quarterly Journal of International Relations" 1982, Vol. 35.

Jagielski W., *Spokojna republika orzeszkowa*, „Gazeta Wyborcza" 14.09.2000.

Kopiński D., *Unia Ekonomiczna i Monetarna Afryki Zachodniej (UEMOA)*, w: *Pozaeuropejskie ugrupowania integracyjne*, pod red. J. Rymarczyka, M. Wróblewskiego, Wrocław 2006.

Kopiński D., *Południowo Afrykańska Wspólnota Rozwoju (SADC)*, w: *Pozaeuropejskie ugrupowania integracyjne*, pod red. J. Rymarczyka, M. Wróblewskiego, Wrocław 2006.

Lundin I. B., Söderbaum F., *The Construction of Cross-Border Regions in Southern Africa: the Case of the „Maputo Corridor"*, w: *Globalization, Regionalization and Cross-Border Region*s, ed. by M. Perkmann, Ngai-Ling Sum, London 2002.

Lesser C., Moisé-Leeman E., *Informal Cross-Border Trade and Trade Facilitation Reform in Sub-Saharan Africa*, „OECD Trade Policy Working Papers" 2009, No. 86.

Łętocha T., *Granice i spory terytorialne w Afryce*, Warszawa 1973.

Nowak A., *Organizacje integracji regionalnej*, w: *Organizacje w stosunkach międzynarodowych. Istota – mechanizmy działania – zasięg*, pod red. T. Łoś-Nowak, Wrocław 2009.

Odén B., *New Regionalism in Southern Africa: Part of or Alternative to the Globalization of the World Economy?*, w: *Globalism and the New Regionalism*, ed. by B. Hettne, A. Inotai, O. Sunkel, Basingstoke 1999.

Regionalisation in Africa: Integration and Disintegration, ed. by D. Bach, Oxford 1999.

Róg Afryki, pod red. J. Mantel-Niećko, M. Ząbka, Warszawa 1999.

Schulz M., Söderbaum F., Öjendal J., *Key Issues in the New Regionalism: Comparisons from Asia, Africa and the Middle East*, w: *Comparing Regionalisms. Implications for Global Development*, ed. by B. Hettne, A. Inotai, O. Sunkel, Basingstoke 2001.

Shaw T. M., *Africa in the Global Political Economy: Globalization, Regionalization or Marginalization*, w: *The New Regionalism and the Future of Security and Development*, ed. by B. Hettne, A. Inotai, O. Sunkel, London 2000.

Söderbaum F., *The Role of the Regional Factor in West Africa*, w: *The New Regionalism and the Future of Security and Development*, ed. by B. Hettne, A. Inotai, O. Sunkel, London 2000.

Söderbaum F., *The New Regionalism in Southern Africa*, „Politeia" 2000, Vol. 17, No. 3.

Söderbaum F., Taylor I., *Considering Micro-Regionalism in Africa in the Twenty-first Century*, w: *Afro-regions – The Dynamics of Cross-border Micro-regionalism in Africa*, ed. by F. Söderbaum, I. Taylor, Uppsala 2008.

Stadtmüller E., *Regionalizm i regionalizacja jako przedmiot badań naukowych w stosunkach międzynarodowych*, w: *Regionalizacja w stosunkach międzynarodowych. Aspekty polityczno-gospodarcze*, pod red. K. Jędrzej-

czyk-Kulinak, L. Kwiecińskiego, B. Michalskiego, E. Stadtmüller, Toruń 2008.

Strategia polskiej współpracy na rzecz rozwoju. Przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 października 2003 r., Warszawa październik 2003.

Strategia RP w odniesieniu do pozaeuropejskich krajów rozwijających się, Warszawa listopad 2004.

Theories of New Regionalism, ed. by F. Söderbaum, T. Shaw, Basingstoke 2003.

Tymowski M., *Państwa Afryki przedkolonialnej*, Wrocław 1999.

Unia Afrykańska: Wielka korekta granic, http://fakty.interia.pl/newsroom/news/unia-afrykanska-wielka-korekta-granic,921340 [30.11.2009].

Vorrath J., *African Borderlands: Below, Beyond or Against the State?* Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, 48th Annual Convention, Chicago, February 28, 2007, http://www.allacademic.com/meta/p179779_index.html [30.11.2009].

Wspólna strategia Afryka – Unia Europejska i jej pierwszy plan działania (2008–2010), Bruksela 2008.

http://www.miedzykulturowa.org.pl/cgi-bin/blosxom.cgi/czytelnia/kolonializm [30.11.2009].

http://www.qub.ac.uk/research-centres/CentreforInternationalBordersResearch/ [30.11.2009].

http://www.aborne.org/neu/index.php/research [30.11.2009].

http://www.afriquefrontieres.org/index.php?option=com_conent&task=view&id=14&Itemid=54&lang=en [20.11.2009].

http://www.oecd.org/document/28/0,3343,en_38233741_38247095_38446876_1_1_1_1,00.html [20.11.2009].

http://www.msz.gov.pl/Wspolpraca,Polska,-,Afryka,,,UE,-,Afryka,16107.html. [30.11.2009].

http://www.misje-ofm.org.pl/misje2008/Skoczek__III.doc. [30.11.2009].

SUB-SAHARAN AFRICAN BORDERLANDS: REGIONS OF COOPERATION OR REGIONS OF HOSTILITY?

SUMMARY

Problem of borders and borderland is very crucial for contemporary Africa, especially in Sub-Saharan Africa. The problem could be investigated in two perspectives. The first one focuses on the negative impact of arbitrary established boundaries by colonial powers and its maintenance by new independent states. Such "old-new" boundaries delimitated without respect of ethnic diversity groups were often sources of conflicts. The second perspective is a new scientific and political concept based on positive approach. In researches the new concept is called "New Regionalism" and "Micro Regionalism" and attracted quite large number of scientists, also in investigating African borderlands and cross-border cooperation. The engagement in the concept shows among others the African Union and regional integration organizations, including NGOs. Analysing political, economic, social and cultural (including ethnic issues) situation in Africa and in the world conclusion is made that Sub-Saharan African borderlands should be a regions of cooperation.